

СЕНЮТА В. О.,
суддя
(Деснянський районний суд)

УДК 347.77

НАРОДЖЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ВЕНЕЦІЙСЬКИЙ ФЕНОМЕН

Статтю присвячено питанню формування права інтелектуальної власності. Викладається позиція, що ідея патентного права була вперше реалізована у XV столітті у Венеційській республіці. Аналізуються особливості правової охорони винаходів і вплив, який справили «венеційський феномен» на правопорядок країн Заходу.

Ключові слова: інтелектуальна власність, патенти, майнові права.

Статья посвящена вопросу формирования интеллектуальной собственности. Излагается позиция, в соответствии с которой идея патентного права была впервые реализована в XV веке в Венецианской республике. Анализируются особенности правовой охраны изобретений и влияние, которое оказал «венецианский феномен» на правопорядок стран Запада.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, патенты, имущественные права.

The article deals with the formation of intellectual property rights. It sets out the position that the idea of patent law was first implemented in the fifteenth century in Venice republic. The author analyzes the features of legal protection of inventions and the impact that “Venetian Phenomenon” had on the states of the West.

Key words: intellectual property, patents, proprietary intellectual rights.

Вступ. Роль права інтелектуальної власності як економіко-правового феномена зростає і шириться з року в рік. Економіки розвинених держав світу все більше ґрунтуються на продукції, що має у своїй основі «інтелектуальний складник» – охоронювані законом знання й інформацію. Однак не буде перебільшенням сказати, що витокам права інтелектуальної власності присвячується досить мало уваги. Зокрема, впадає в око та обставина, що в Україні з означеного питання нині не було виконано жодного монографічного дослідження (хоча деякі аспекти означеної проблематики розглядалися у дисертаційному дослідженні Г. Довгань [1]).

Утім, розуміння інтелектуальної власності та її витоків є надзвичайно важливим для прогнозування її розвитку у майбутньому. Вже нині суспільство має справу із вкрай проблематичним феноменом: гроші справляють надзвичайно двоякий вплив на розвиток культури. Скажімо, в умовах, у яких автор твору отримує лише 10% із тиражу книги (а перекладач такого твору часто-густо навіть менше 1%), виникає т.зв. «конверсне виробництво». Ця ситуація не стимулює авторів до творчої роботи. З іншого боку, компанії, які скуповують авторські «копірайти», теж не зацікавлені в урізноманітненні ринку за рахунок нових авторів. І все це лише симптоми недуги, що вже міцно вкоренилась у сучасній економіці: інтелектуальна власність і наявний механізм дистрибуції інтелектуальних продуктів перестають виконувати свої завдання в умовах того, що О. Долгін називає економікою символічного обміну: економіка комунікації, що ведеться через обмін творів/висловлювань і супроводжується витрачанням особистих і грошових ресурсів [2, с. 16].

Є усі підстави вважати, що незабаром система права інтелектуальної власності, котра успішно функціонувала в деяких державах протягом століть, зазнає метаморфоз. У зв'язку з цим підвищується актуальність дослідження витоків права інтелектуальної власності і, зокрема, такої малодослідженої на вітчизняних теренах теми, як «венеційський феномен».

Постановка завдання. Пропоноване дослідження переслідує кілька цілей. Насамперед ми намагатимось розкрити виклики, які спричинили появу першої у світі системи права промислової власності на теренах середньовічної Венеційської республіки. Надалі ми намагатимось продемонструвати, який вплив – бодай і опосередкований – справила ця модель правопорядку на сучасне законодавство України.

Результати дослідження. У середні віки в Європі майже не застосовувалася практика захисту авторських прав за моделлю Стародавнього Риму. Втім, економіка Середньовіччя не могла цілком уникнути правового регулювання інтелектуальної власності. Зокрема, як відомо, відмінна риса економіки Середньовіччя стосувалась інституту гільдій. Гільдії були професійними організаціями, що об'єднували людей, причетних до певного ремесла чи заняття. Держава часто надавала гільдіям монополне право на виробництво товарів або виконання робіт, натомість держава отримувала контроль над економікою загалом і доходами гільдій зокрема.

Відомо, що середньовічні гільдії встановлювали два види марок: купецькі (свідчили про право власності) і марки продукції (схожі на сучасні торговельні марки) [3, с. 51]. Купецька марка використовувалася для товарів, що вже перебували на консигнації, з метою засвідчити власника в разі крадіжки, або ж коли після корабельної аварії вдавалося відновити вантаж. Марки продукції використовувалися головним чином із тією ж метою, з якою нині використовуються торговельні марки. Всі члени гільдії ремісників були зобов'язані вказувати на товарі знак його виробника. Таким чином гільдія могла реагувати і, зокрема, карати своїх членів за неякісний товар, виробництво якого кидало тінь на гільдію. Крім знака члена гільдії, товар повинен був, як правило, містити знак самої гільдії. На думку К. Мея, знак гільдії свідчив не лише про походження товару, а й був своєрідним сертифікатом якості [3, с. 51]. Порушення правил маркування товарів суворо припинялись і карались.

Френк Д. Прегер вказував, що у середньовічних гільдіях існували норми, які встановлювали щось на кшталт виключних майнових прав на власні твори: наприклад, із 1432 р. у Генуї гільдія виробників шовку забороняла запозичувати у члена гільдії його унікальний малюнок тканини; схоже регулювання існувало щодо гільдії виробників вовни у Флоренції з 1474 р. [4].

І задовго до того, як правове регулювання інтелектуальної власності в Європі почало набувати сучасних форм і змісту, монархи Європи нерідко вдавалися до видачі «охоронних грамот» – виняткових привілеїв щодо виробництва певних товарів, виконання робіт чи надання послуг. Гранти такого ґатунку дещо нагадують сучасні патенти, оскільки і там, і тут ідеться про виняткове становище правовласника. Виникнення патентів пов'язане з особливостями середньовічної економіки. Держави в усі часи мали на меті посилити приплив капіталу в країну і одночасно зменшити його відтік за кордон, у зв'язку з чим необхідно було створювати умови, за яких експорт буде перевищувати імпорт. Засобами досягнення цієї досить зрозумілої мети були охоронні документи, які правителі дарували тим, кого треба було привернути для виробництва у своїй країні. Можливо, перша згадка про грамоти такого роду – це надання королем Едуардом III у 1331 р. охоронної грамоти фламандським ткачам на чолі з Джоном Кемпом; також відома грамота Джону Шідаму на виробництво солі (1440 р.). Однак саме надання Джону Утінему монополної грамоти на виробництво кольорового скла (1449 р.) прийнято вважати першим справжнім патентом. Термін його сили закінчувався через 20 років із дня видачі, після чого люди, яких був зобов'язаний навчити Утінем, могли самостійно використовувати отримані знання [5]. Існує також думка, що надання патентів є дещо модифікованою традицією надавати монополію на видобуток корисних копалин першовідкривачу шахти, щоб заохотити їх виявлення [6, с. 103].

Отже, що важливо відзначити у пропонованому вище аналізі середньовічних монополних грамот? По-перше, ці грамоти закріплювали виключне право займатися певним видом діяльності. По-друге, вони забороняли іншим займатися цим же видом діяльності. По-третє, ці грамоти не захищали винаходи у сучасному розумінні – рішення конкретних технічних проблем.

Цікаво поміркувати над тим, до якого виду права можна віднести правове регулювання за посередництва монополних грамот. Так, нині законодавство більшості держав розглядає право інтелектуальної власності переважно саме як приватно-правовий інститут (хоча воно становить комплексний правовий інститут, котрий поєднує норми приватного і публічного права). Норми публічного права (котрі стосуються регулювання лише окремих підінститутів, як-от реєстрація об'єктів промислової власності) лише дозволяють здійснити норми приватного. Простіше кажучи, нині право інтелектуальної власності загалом – це інститут цивільного (приватного) права, а в середньовічній Англії це був інститут публічного права, що існував із подвійною метою: контролювати економіку та створювати прибутки для корони і залучати капітал (зокрема, інтелектуальний) у державу. Таким чином, ми не можемо говорити про середньовічні монополні грамоти як про різновид патентів. А хтось навіть може цілком слушно ставити під сумнів, чи були такі грамоти «родичами» сучасних патентів.

Систематичне регулювання прав на винаходи через режим патентування слід вважати творінням середньовічної Венеції. Єдиним відомим нам дослідником цієї маловідомої вітчизняному читачу теми був італійський правник Г. Мандіч. Його дослідження патентів середньовічної Венеції, яке побачило світ у 1948 р., було виконано за архівними джерелами, що зберігалися переважно в бібліотеках Венеції, й охоплювало широке коло питань. У пропонованій статті ми будемо спиратися на висновки Г. Мандіча, після чого перейдемо до власних узагальнень.

Перші патенти на винаходи з'явилися у Венеції у першій половині XV століття. Г. Мандіч говорить про патенти 1409, 1425, 1429, 1430, 1443, 1460 і 1473 рр. [7, с. 169, 171]. Це ще не зовсім патенти у сучасному розумінні, оскільки, з одного боку, вони надавали захист саме винахідникам, з іншого – мали ознаки монополії. Їх можна було відчужувати за життя і після смерті (*inter vivos et mortis causa*). Мета надання таких патентів полягала у тому, щоб унеможливити конкуренцію між підприємствами [7, с. 172]. Мабуть, причину цього можна пояснити тим, що сам процес винахідництва був досить дорогим, а держава переслідувала мету отримання максимального прибутку. От приклад одного з таких патентів, котрий було надано п. Якобу (*Jacobus*) у 1460 р. за винахід «приладу» (*device*), що мав меліоративний ефект: «Протягом життя означеного Якоба ніхто з тих, хто бачив подібні прилади, не може їх побудувати на наших територіях без прямої ліцензії (*expressa licentia*) і дозволу Якоба, його першого винахідника і творця (*primus inventor et architectus*) <...>; невиконання цього припису карається покаранням кожного порушника у 1 000 золотих дукатів за кожен випадок порушення» [7, с. 174]. Венеція утримала за собою право використовувати прилад Якоба для власних потреб фортифікації чи для іншої оборонної мети. Грамота надавалась під умову, що експериментальний зразок буде підготовлено у шестимісячний строк.

Однак найбільший розквіт практики патентування припав на кінець XV – XVI ст., після того як сенат Венеції у 1474 р. видав спеціальний акт. Звернімося тепер до процедури отримання патенту.

Звернення на отримання патенту мало назву прошення або прохання. Дослідження Г. Мандіча демонструє, що таке прошення подавала велика кількість різноманітних суб'єктів права: громадяни Венеції, іноземці, особи шляхетного роду й навіть одного разу євреї, що досить незвично для тодішнього правопорядку. Прошення стосувалося видачі виключного права й містило викладення новизни винаходу та його корисності. При цьому саме корисності надавалось особливе значення. До всього тут на розсуд винахідника зазначалося, чи може Венеція застосовувати винахід для власних потреб, коли буде створено перший робочий зразок тощо. Траплялося, що винахідник побоювався конкуренції з іншим винаходом і жадав, щоб попередній винахідник продемонстрував робочий зразок винаходу, а коли він це зробити неспроможний, то просили визнати цей попередній патент недійсним чи відкликати його. Як уже зазначалося, головний наголос робився на корисності винаходу, це виражалося в оптимізації праці чи збільшенні надходжень до бюджету.

Магістратури, до яких надсилали прошення, організовували перевірку описаного винаходу. Вимога новизни на той час не була надто жорсткою і спеціальна перевірка її відбувалась лише в тому разі, коли на цьому наполягав конкурент. Іноді патенти надавались безвідносно до новизни винаходу, коли пропонувалося перенести у Венецію досвід виробництва з іншої держави.

Таким чином, головною вимогою до надання патентів була корисність винаходу. Однак, як зазначає Г. Мандіч, оскільки на момент подання прошення здебільшого ще не існувало зразка описаного виробу чи приладу, магістратури обмежувались поверхневою оцінкою [7, с. 188].

Якщо в магістратури виникали сумніви стосовно патентоздатності винаходу, ті вирішувались на користь винахідника. Однак оскільки, як щойно зазначалось, оцінка корисності винаходу була досить приблизною, патенти надавались, як правило, з умовою – продемонструвати через певний проміжок часу експериментальний зразок. Є також свідчення того, що патент подекуди набував чинності лише з моменту демонстрації такого зразка.

Видані сенатом Венеції патенти мали назву «привілеї» або «грамоти» [7, с. 190]. Привілеї були двох видів. Перший і основний полягав у праві монопольного виробництва виробу (застосування процесу тощо). Другий вид привілеїв був спеціальним, наприклад, звільнення від оподаткування (повне або часткове). «Усі патенти надавали виключне право на виробництво <...>. Деякі патенти також вміщували виключне право використовувати й продавати виріб» [7, с. 191]. Патент міг бути відчужений за згодою його власника на користь іншої особи.

Що стосується строків охорони, то вони значно відрізняються. Після видання Акту 1474 р. строк дії патенту становив, як правило, 10 років. Винахідники ж просили строк від 25 до 50 років. Відомо лише декілька випадків, коли магістратура обмежувала чинність патенту 5-річним строком, небагато випадків є і з 10-річним строком правової охорони. Протягом 1474–1500 рр. переважно патенти надавались на 50 років, а у 1500–1550 рр. – на 25 років [7, с. 192].

Патентна система Венеції знала і пролонгацію патенту. Відомий випадок, коли п. Мауро просив продовжити строк дії грамоти у зв'язку з тим, що війна не дала йому можливості втілити його задуми і він поніс значні збитки. Патент було пролонговано на 25 років [7, с. 196].

У поодиноких випадках винахідники взагалі не просили права виключного виробництва, перетворюючи винахід на суспільне надбання, а просили лише компенсації за свої винахідницькі зусилля і принесену корисність для Венеції.

Висновки. Система патентного права Венеції, попри властиву їй гнучкість і часом непослідовність, була першим стійким правовим режимом захисту прав винахідників, що справив значний вплив на пра-

вові системи держав Європи, Англію і згодом на Сполучені Штати Америки. Інститут пролонгації патенту був позитивно сприйнятий державами загального права. Крім того, впадає в око той факт, що патенти Венеції захищали лише майнові права винахідників, тоді як немайнові залишались поза правовим регулюванням. Із цього можна зробити висновок, що венеційський патентний режим справив значно більший вплив саме на системи загального права, що історично не визнавали інститут немайнових прав.

Список використаних джерел:

1. Довгань Г.В. Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність (історико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Г.В. Довгань ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2009. – 16 с.
2. Долгин А.Б. Экономика символического обмена / А.Б. Долгин. – М. : Инфра-М, 2006. – 632 с.
3. May C. Intellectual Property Rights: A Critical History / Christopher May, Susan K. Sell. – Lynne Rienner Publishers, 2006 – 253 p.
4. Prager Frank D. A History of Intellectual Property from 1545 to 1787 / Frank D. Prager // Journal of the Patent Office Society. – 1944. – 26 (no. 11, November). – P. 711–760.
5. The History of Patents [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.patentsoffice.ie/en/Student-Zone/Posters-and-Publications/01-History-of-Patents-in-Europe.pdf>.
6. Poppow M. Protection and Promotion: Privileges for Inventions and Books of Machines in the Early Modern Period / Marcus Poppow. – History of Technology 20. – P. 103–124.
7. Mandich G. Venetian Patents / Giulio Mandich // Journal of the Patent Office Society. – 1948. – Vol. XXX. – No. 3. – P. 166–224.

УРАЗОВА А. А.,

кандидат юридических наук,
ассистент кафедры гражданского права № 1
(Национальный юридический университет
имени Ярослава Мудрого)

УДК 347.77

**ОТКАЗ ОТ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ
КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ ИХ ДОСРОЧНОГО ПРЕКРАЩЕНИЯ**

Рассматривается отказ от имущественных прав интеллектуальной собственности. С учетом особенностей права интеллектуальной собственности анализируется его правовая природа, предмет, условия осуществления, момент совершения, а также его правовые последствия.

Ключевые слова: отказ от имущественных прав интеллектуальной собственности, патент, свидетельство, полный, частичный отказ, прекращение имущественных прав интеллектуальной собственности.

Розглядається відмова від майнових прав інтелектуальної власності. З урахуванням особливостей права інтелектуальної власності аналізується її правова природа, предмет, умови здійснення, момент учинення, а також її правові наслідки.

Ключові слова: відмова від майнових прав інтелектуальної власності, патент, свідоцтво, повна, часткова відмова, припинення майнових прав інтелектуальної власності.

The article deals with the renunciation of property rights of intellectual property. Its legal nature, subject, conditions of implementation, taking into account the peculiarities of the intellectual property right, the moment of its fulfillment, as well as legal consequences are analyzed.

Key words: renunciation of property rights of intellectual property, patent, certificate, full, partial refusal, termination of property rights of intellectual property.

